

ความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียน ในการพัฒนาสังคม
อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี
Cooperation of Village, Temple and School in Social Development
Viharndaeng District, Saraburi Province

พระวัชรยา จูติสมปโน

Phra Watthaya Thitisampanno

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: kongpra@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางในการส่งเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นตัวแทนจากบ้าน วัด และชุมชน เพื่อช่วยในการเสริมสร้างความเจริญเติบโตของชุมชนและชุมชนเครือข่ายทั้งในปัจจุบันและอนาคต เครือข่ายการพัฒนาเป็นการดำเนินการอย่างมีกระบวนการเพื่อให้สมาชิกได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ เพื่อปรับปรุงความสามารถในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาสังคมและชุมชน และเป็นการช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าของสมาชิก ชุมชน สังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

คำสำคัญ : ความร่วมมือ, บ้าน-วัด และโรงเรียน, การพัฒนาสังคม

Abstract

This research consisted of three main objectives, namely: 1) to study the cooperation of village, temple and school in social development Charoendham Sub-district Wiharndaeng District, Saraburi Province; 2) to study the components of the cooperation of village, temple and school in social development Charoendham Sub-district Wiharndaeng District, Saraburi Province; and 3) to study the ways to support strengthening the network in social development Charoendham Sub-district Wiharndaeng District, Saraburi Province. This research was a qualitative research that collected data from 15 key informants from

village's, temple's and community's representatives by mean of in-depth interviews. And the collected data were analyzed by means of content analysis technique. It is also to help to support the growth of community and network in both the present and the future. The development network is the systematic process for members to gain experience and learn to improve their social and community development capabilities. And it helps to promote the progress of members, communities, societies and nations.

Keywords : cooperation of village, temple and school, social development.

บทนำ

บ้าน วัด และโรงเรียนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เรียกสั้น ๆ ว่า ‘บวร’ ซึ่งเป็นเหมือนทุนมรดกทางสังคมที่มีมาคู่สังคมไทย ในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัย การจัดการศึกษาของไทยเป็นการจัดการศึกษาโดยชุมชนหรือท้องถิ่นมีวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญของการจัดการศึกษาการถ่ายทอดความรู้โดยพระสงฆ์เป็นหลักรวมทั้งผู้อาวุโส พ่อแม่ ประชาชนชาวบ้าน ช่างฝีมือ เป็นต้น ได้ร่วมกันทำหน้าที่ให้การอบรมสั่งสอนความรู้ต่าง ๆ แก่บุตรหลานของตนเองด้วยจึงเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เยาวชนไทยสมัยก่อนจึงได้รับทั้งภูมิธรรมและภูมิปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากวัด หรือพุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่เก่าแก่เคียงคู่มากับชาติไทยเป็นรากฐานของระบบจริยธรรมของสังคมไทยที่เป็นที่ยอมรับยึดถือปฏิบัติเป็นมาตรฐานกันต่อ ๆ มา การพัฒนา 3 สถาบัน คือ บ้านใน ฐานะสถาบันการปกครอง วัดในฐานะสถาบันศาสนา และโรงเรียนในฐานะสถาบันการศึกษา ซึ่งสถาบันทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กันในทางสังคม และเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งนี้ ในปัจจุบันสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วจึงทำให้เกิดภาวะวิกฤตและปัญหามากมาย เช่น ปัญหาวิกฤตวัฒนธรรม และวิกฤติทางสังคมทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545-2549: 121)

ในขณะที่ความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นอยู่กับค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ที่สมาชิกในสังคมและชุมชนยึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมแบบร่วมมือ และหลักของการอยู่ร่วมกัน ของผู้คนในสังคม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ นำมาซึ่งความสงบสุขของชุมชน ซึ่งพระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต, 2534: 39) ถ้าโรงเรียนกับบ้านรู้จัก และร่วมมือกัน เช่น โรงเรียนสั่งสอนแนะนำ หรือพูดอะไร บ้านและวัด

เสริม ขยายเน้นย้ำในเรื่องนั้นได้ บ้านและวัดแนะนำเอ่ยอ้าง พูดอะไร เด็กไปโรงเรียนก็ถามเพิ่มเติมได้ หรือโรงเรียนก็อาจเอามาชี้แจงเสริมขยายเน้นย้ำได้ โดยที่ทั้งทางโรงเรียน บ้านและวัดได้มีส่วนร่วมอยู่ในระบบจริยศึกษาอย่างกลมกลืนเป็นอันเดียว แต่ถ้าโรงเรียนใช้ระบบจริยธรรมแตกต่างออกไป ใช้คำศัพท์ถ้อยคำคนละอย่าง นอกจากบ้านและวัด หรือชุมชนอื่นทั้งหมดจะช่วยเหลือ เสริมต่ออะไรก็ได้ และเด็กไม่สามารถรับเอาประโยชน์ที่พึงได้จากสภาพแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมในชุมชนแล้ว โรงเรียนก็จะทำงานของตนไปแต่เพียงลำพังผู้เดียวโดดเดี่ยว แยกแยกจากชุมชน เข้ากับชุมชนไม่ได้ หรืออาจถึงกับขัดแย้งกัน ผลสุดท้ายคือจริยศึกษาที่ล้มเหลว มองในวงกว้างก็คือ สภาพที่การศึกษาในโรงเรียนกับวิถีชีวิตชุมชนนอกโรงเรียนไม่กลมกลืนไม่เกื้อกูลกัน โรงเรียนไม่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และไม่ไปด้วยกันกับชุมชน

พระสงฆ์สาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเพราะพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย และยังถือว่าเป็น องค์ประกอบหนึ่งของหลักการศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา นั้น ทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรมเป็นต้น และในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงได้กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน และจากการที่พระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบทำให้ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์ และเสียสละเพื่อผู้อื่นต่างยอมรับนับถือ และยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเต็มใจ โดยเฉพาะประชาชนไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนา ใช้พระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ (ปราณี เกื้อทอง, 2534: 1) ในอดีตการศึกษาของคนไทยนั้นปรัชญาและรากเหง้าเกิดจากวัดเพราะการศึกษาเกิดจากวัด คนสมัยก่อนให้พระสอนด้านศีลธรรมจรรยา และวิถีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นักเรียนสมัยนั้นจึงมีคุณภาพ เพราะเขาได้รับการปลูกฝังศีลธรรมทำให้ศีลธรรมจริยธรรมซึมซับเข้าสู่สายเลือด จึงทำให้เป็นบุคคลที่มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรม และจริยธรรม การศึกษาจึงสมควรหันมาเน้นที่การพัฒนาจิตวิญญาณคุณธรรมจริยธรรม ของเยาวชน โดยเฉพาะการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันเพื่อให้เขาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมและพัฒนาตนเองและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

อย่างไรก็ตาม การสร้างความร่วมมือระหว่างวัดหรือพระสงฆ์ บ้าน และโรงเรียน ในการขับเคลื่อนในการพัฒนาอย่างถูกต้องและยั่งยืน เป็นสิ่งที่ทุก ๆ ชุมชนต้องการเสมอ โดยเฉพาะชุมชนตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี ถึงแม้จะมีความร่วมมือในหลาย ๆ ด้านมาแล้วระดับหนึ่ง แต่ยังคงจำเป็นต้องร่วมแรงร่วมใจกันต่อไปโดยเฉพาะด้านการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาสังคมให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิธีการวิจัยการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือแต่ละชั้นรวมทั้งหมด 2 ประเภท ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) แบบการเชิงสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ตัวแทนของบ้านและประชาชน กลุ่มที่ 2 ตัวแทนของวัด ได้แก่ พระสงฆ์ กลุ่มที่ 3 ตัวแทนของโรงเรียน ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน โดยมีขั้นตอนลักษณะและการตรวจสอบเครื่องมือ ดังนี้

1. ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์
  2. ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการความร่วมมือบ้าน วัด และโรงเรียนในการพัฒนาสังคมจากเอกสารและผลงานการวิจัย
  3. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย
  4. กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
  5. สร้างเครื่องมือ
  6. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข
  7. ปรับปรุงแก้ไข
  8. จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ดังประมวลคำถามต่อไปนี้
- 1) บ้าน วัด และโรงเรียน ให้ความร่วมมือด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ อย่างไร
  - 2) บ้าน วัด และโรงเรียน ให้ความร่วมมือด้านการพัฒนาสังคม อย่างไร
  - 3) บ้าน วัด และโรงเรียน ให้ความร่วมมือด้านการพัฒนาการศึกษา อย่างไร
  - 4) บ้าน วัด และโรงเรียน ให้ความร่วมมือด้านการพัฒนาวัฒนธรรมประเพณี อย่างไร
  - 5) เครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียน ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และวัฒนธรรม ควรเป็นอย่างไร
  - 6) การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียน ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และวัฒนธรรม ควรเป็นอย่างไร

ผลจากการศึกษา

ความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียน ในการพัฒนาสังคม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี ต้องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอ

วิหารแดง จังหวัดสระบุรี ตำบลเจริญธรรมนั้นเน้นความร่วมมือ ‘บ้าน วัด โรงเรียน’ มาใช้ในการพัฒนาเพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยผ่านกระบวนการบริหารจัดการของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ โดยพยายามนำองค์กรและสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา 3 สถาบัน คือ สถาบันการปกครอง คือ บ้าน สถาบันศาสนา คือ วัด และสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียน เป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองและวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ถือเป็น การนำทั้งสามเสาหลักของสังคมไทยมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างแท้จริง

2. องค์ประกอบของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี องค์ประกอบของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี ได้ดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของทรัพยากรบุคคลโดยใช้รูปแบบการศึกษา อบรม และพัฒนา เพื่อให้ประชาชนสามารถรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อช่วยในการเสริมสร้างความเจริญเติบโตของชุมชนและชุมชนเครือข่ายทั้งในปัจจุบันและอนาคต เครือข่ายการพัฒนาเป็นการดำเนินการอย่างมีกระบวนการเพื่อให้สมาชิกได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้เพื่อปรับปรุงความสามารถในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาสังคมและชุมชน และเป็นการช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าของสมาชิก ชุมชน สังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

3. แนวทางในการส่งเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี แนวทางในการส่งเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี ตัวแทนจากบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และทำงานเป็นเครือข่ายในการพัฒนาสังคมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพยายามนำองค์กรและสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา 3 สถาบัน คือ บ้านในฐานะสถาบันการปกครอง วัดในฐานะสถาบันศาสนา และโรงเรียนในฐานะสถาบันการศึกษา ซึ่งสถาบันทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กันในทางสังคม และเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน

1. ด้านเศรษฐกิจ การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลเจริญธรรม ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ มีการวางแผนร่วมกัน ออกแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจร่วมกันโดยแต่ละส่วนร่วมมือกันพัฒนาและช่วยเหลือเกื้อกูลกันสนับสนุนการค้าขาย วัดก็ให้สถานที่อำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานกันและให้องค์ความรู้และเปิดให้ชาวบ้านได้จัดให้มีตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในหมู่บ้าน ด้านโรงเรียนก็นำงานฝีมือประดิษฐ์ของนักเรียนมาเปิดขาย เงินที่ได้นำไปซื้อของชาวบ้านเพื่อนำ

มาปรุงอาหารในโครงการอาหารกลางวันสำหรับนักเรียน ชาวบ้านถือเป็นแหล่งผลิตและเครือข่ายบ้าน วัดและโรงเรียนช่วยให้มีการค้าขายภายในวัดและช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรบนพื้นฐานของหลักธรรมและหลักเศรษฐกิจพอเพียง

2. ด้านสังคม การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลเจริญธรรม ในด้านการพัฒนาสังคม ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน และจากการที่พระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติดีประพฤดีชอบทำให้ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์ และเสียสละเพื่อผู้อื่นต่างยอมรับนับถือและยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเต็มใจ ประชาชนไทยส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อเป็นการพัฒนาสังคมอย่างสงบสุขและยั่งยืน ชาวบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลได้ร่วมใจกันปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น สังคหวัตถุ ฆราวาสธรรม หลักศีล หลักพรหมวิหาร และหลักสัปปุริสธรรม ทำให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตในทุกๆ ด้านของประชาชนเป็นไปอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน อันเป็นการพัฒนาชุมชนและสังคมประเทศชาติที่มั่นคงและยั่งยืนสืบต่อไป

3. การเมืองการปกครอง การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลเจริญธรรม ในด้านการพัฒนาการเมืองการปกครอง มีการส่งเสริมการปกครองแบบธรรมาภิบาลซึ่งมีการประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนาในการปกครองในชุมชน ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัปปุริช หรือ เป็นคนดี มี 7 ประการ คือ ธัมมัญญูตา (การรู้จักเหตุ) อัตถัญญูตา (การรู้จักเหตุ) อัตตัญญูตา (การรู้จักตน) ความเป็นผู้รู้จักตนโดยฐานะ ภาวะ เพศ วัย ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมอื่นๆ มีศรัทธาศील สุตตะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น มัตตัญญูตา (การรู้จักประมาณ) กาลัญญูตา (การรู้จักกาล) ปริสัญญูตา (การรู้จักชุมชน) ปุคคโลปรปรัญญูตา (การรู้จักบุคคล) และการส่งเสริมการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดี ได้แก่ เป็นคนดี มีปัญญาดี รายได้สมดุล สุขภาพดี สิ่งแวดล้อมดี สังคมดี หลุดพ้นอาชญากรรม การจัดตั้งกองทุนพึ่งพาตนเอง และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

4. ด้านวัฒนธรรม การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลเจริญธรรม ในด้านการพัฒนาวัฒนธรรม ซึ่งบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบล ให้ความร่วมมือด้านการพัฒนาวัฒนธรรมประเพณี ได้ส่งเสริมขนบทำเนียมประเพณีมาตลอดและผสมผสานระหว่างศาสนาให้เข้ากับประเพณี โดยการจัดบริเวณวัดให้มีการแสดงตามประเพณีและผสมกับศาสนพิธี วัฒนธรรมประเพณีใหญ่ ๆ ได้แก่ สงกรานต์ ทั้งสามเสาหลัก ส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น การมาทำบุญที่วัด สรงน้ำพระ อาบน้ำผู้ใหญ่ การสืบสานวัฒนธรรมประเพณี

ทำให้มีความมั่นคงต่อเนืองยั่งยืนตลอดไป วัดเป็นต้นแบบในการพัฒนาวัฒนธรรมประเพณี บ้านและโรงเรียนเป็นผู้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณี และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีให้ยั่งยืน ความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียน ในการพัฒนาสังคม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี ได้ดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในการพัฒนาสังคม ตำบล เจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี กับทั้งองค์ประกอบของเครือข่ายในการพัฒนา สังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี และแนวทางในการส่งเสริมความเข้ม แข็งของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี ซึ่งผล จากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

1. ความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอ วิหารแดง จังหวัดสระบุรี พบว่า ตำบลเจริญธรรมนั้นเน้นความร่วมมือ ‘บ้าน วัด โรงเรียน’ มาใช้ในการพัฒนาเพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยผ่านกระบวนการบริหารจัดการของคนใน ท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ โดยพยายามนำองค์กรและสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็น ยุทธศาสตร์ในการพัฒนา 3 สถาบัน คือ สถาบันการปกครอง คือ บ้าน สถาบันศาสนา คือ วัด และสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียน เป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองและวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ถือเป็นการนำทั้งสามเสาหลักของสังคม ไทยมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและการพัฒนาอย่าง แท้จริง

1.1 ด้านเศรษฐกิจ: ในด้านความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในการ พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี ประชาชนใน ชุมชนได้มีส่วนร่วมร่วมกันพัฒนาและช่วยเหลือเกื้อกูลกันสนับสนุนการค้าขาย โดยวัดให้สถาน ที่อำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานกันและให้องค์ความรู้ซึ่งกันและกัน โดยเปิด ให้ชาวบ้านได้จัดตลาดนัดเพื่อการจำหน่ายผลิตผลของชาวบ้านเองในลักษณะการแลกเปลี่ยน ผลิตทางการเกษตร มีการนำพืชผักสวนครัวที่ปลูกเองและสามารถหาได้ในชุมชนและบริเวณ ใกล้เคียงมาขายเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจหมู่บ้าน ด้านโรงเรียนก็นำงานฝีมือประดิษฐ์ของ นักเรียนมาวางขายด้วย โดยเงินที่ได้นำไปซื้อของชาวบ้านเพื่อนำมาปรุงอาหารในโครงการ อาหารกลางวันของนักเรียน เป็นการทำให้ระบบจำหน่ายจ่ายแจกเกิดการหมุนเวียน ชาว บ้านถือเป็นแหล่งผลิตและเครือข่ายบ้าน วัดและโรงเรียนถือเป็นอุปสงค์ กับทั้งสนับสนุน ช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรเป็นส่วนใหญ่และหลักธรรมประคับประคองกันไปด้วย บ้าน ประกอบสัมมาอาชีพบนพื้นฐานของหลักธรรมและหลักเศรษฐกิจพอเพียง วัดก็ช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้ชาวบ้านประกอบอาชีพสุจริต ขยันหมั่นเพียร และใช้พื้นที่วัดในบางโอกาสเกี่ยว

กับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โรงเรียนให้วิชาความรู้ วิชาชีวิตแก่เยาวชนและเผยแพร่สู่ชุมชน ในรูปแบบของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน ส่งเสริมในด้านพัฒนาองค์ความรู้ แหล่งเรียนรู้ ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (สมพงษ์ แก้วพรหมมณี, 2559) ในขณะที่บ้านส่งเสริมเร่งหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ วัดร่วมกับพระสงฆ์ในการเผยแพร่แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โรงเรียนดำเนินการประสานงานในเรื่องการให้ความรู้ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (สลิทธิพิศ ศิริไพบุลย์, 2544: 3) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนตำบลโนนพลวง อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร” เป็นการศึกษาสภาพโดยทั่วไปของตำบลโนนพลวง อันได้แก่ ทรัพยากรได้รายจ่าย ภาระหนี้สิน การประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัว รวมทั้งการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นของประชากรในตำบลโนนพลวง พบว่า สภาพเศรษฐกิจของประชากรส่วนใหญ่ มีรายได้หลักมาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และครัวเรือน ส่วนใหญ่รู้สึกพอใจที่สมาชิกในครอบครัวไปทำงานต่างถิ่น ในเรื่องของเศรษฐกิจชุมชนของตำบลโนนพลวงนั้นยังมีปัญหาอยู่หลายประการ คือ ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ต้นทุนการเกษตรสูง ปัญหาการว่างงาน และประชากรในท้องถิ่นต้องการให้รัฐบาลเข้ามาช่วยเหลือ

1.2 ด้านสังคม ความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียน ด้านการพัฒนาสังคม มีการวางแผนร่วมกัน โดยมีการออกแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และวัฒนธรรม ร่วมกันโดยไม่ปล่อยให้ออกมาจากส่วนใดส่วนหนึ่ง ด้วยความสามัคคีในชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญในการเสริมสร้างเครือข่าย การตัวอย่างที่ดีของผู้นำทางศาสนาในชุมชนสร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่นเมื่อขอความร่วมมือจากชุมชน ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีส่วนร่วมกับชุมชน ช่วยเหลือชุมชนอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาในทุกๆ ด้านมีประสพผลสำเร็จ เกิดเครือข่าย มีความต่อเนื่องยั่งยืน มีการอบรม ประชุม ผู้นำและชาวบ้านเพื่อเพิ่มเติมความรู้ ความสามัคคี ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างเป็นรูปธรรม (ฉลวย อินทร์ชัย, 2559) โดยให้วัดเป็นศูนย์กลางในการสร้างเครือข่าย มีบ้านเป็นหลักและโรงเรียนเป็นองค์กรสนับสนุนให้กลุ่มมีความแข็งแรงเข้มแข็ง โดยให้เครือข่ายทั้งหมดโยงใยกันทั้งหมดบ้าน ชุมชนและขยายไปในระดับอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังมีความร่วมมือที่จะพัฒนาโดยการคิดนโยบาย วางแผน และรับรู้ นโยบายจากทางราชการ และในท้องถิ่นต่าง ๆ ทุกภาคส่วนได้ร่วมรู้และดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชน หนึ่งในด้านการส่งเสริมวิชาความรู้ วิชาชีพ คุณธรรม จริยธรรม จิตสาธารณะ ร่วมปฏิบัติศาสนกิจกับชุมชนเป็นประจำ ทุกกลุ่มทุกคณะบุคคลมีความรักสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจเป็นสำคัญ เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยกันแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ทำให้สังคมยั่งยืนและมั่นคง เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรือง การศึกษาก้าวหน้า ถือเป็นหน้าที่ร่วมกัน การสร้างความเชื่อมั่นให้เห็นเป็นรูปธรรม ที่เด่นชัดทุกภาคส่วน สร้างความสามัคคีการเป็นอัน

หนึ่งอันเดียวกันของแต่ละภาคส่วน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษา (พระมหาสมโภชน์ ฐิติญาโณ, 2534) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก” ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ปัญหาของชีวิตมนุษย์ในแง่เศรษฐกิจมีสาเหตุมาจากการสร้างระบบโดยความคิดและการกระทำของมนุษย์เอง ตามหลักเศรษฐศาสตร์ตะวันตกมนุษย์มีเหตุผลเป็นของตนเอง สนใจประโยชน์ของตน อาศัยแรงผลักดันนั้นกระตุ้นให้เกิดผลผลิต การขาย การวิภาคกรรม การแข่งขันกันทางวัตถุเพื่อให้ถึงจุดหมาย คือ ความมั่งคั่งทางวัตถุ ส่วนแนวพระพุทธศาสนายอมรับความจำเป็นของชีวิตที่ต้องอาศัยปัจจัยทางวัตถุ แต่วัตถุเป็นอุปกรณ์ของชีวิต เพื่อให้ได้คุณภาพชีวิตที่นอกเหนือจากวัตถุ เรียกว่า การได้คุณภาพชีวิตไม่ยึดติดหมกมุ่นในวัตถุและชีวิต

1.3 ด้านการเมืองการปกครอง บ้าน วัด และโรงเรียน ให้ความร่วมมือด้านการพัฒนาการเมืองการปกครองอย่างเป็นรูปธรรม ความสามัคคีในชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญในการเสริมสร้างเครือข่าย การเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้นำทางศาสนาในชุมชนสร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่นเมื่อขอความร่วมมือจากชุมชน ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีส่วนร่วมกับชุมชน ช่วยเหลือชุมชนอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาในทุกๆ ด้าน ยิ่งประสบผลสำเร็จ เกิดเครือข่าย มีความต่อเนื่องยั่งยืน กับทั้งมีการอบรม ประชุม ผู้นำและชาวบ้านเพื่อเพิ่มเติมความรู้ ความสามัคคีให้เป็นที่ไปในทางเดียวกัน ทำให้เป็นรูปธรรม โดยให้วัดเป็นศูนย์กลางในการสร้างเครือข่าย โดยมีบ้านเป็นหลักและโรงเรียนเป็นองค์กรสนับสนุนให้กลุ่มมีความเข้มแข็งแข่งขัน โดยให้เครือข่ายทั้งหมดโยงใยกันทั้งหมดหมู่บ้าน ชุมชนและขยายไปในระดับอื่น ๆ โดยการคิดนโยบายวางแผน และรับรู้รับนโยบายจากทางราชการ และในท้องถิ่นต่าง ๆ ทุกภาคส่วนต้องร่วมรู้ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินกิจการต่างๆ ที่เข้มแข็ง นอกจากนี้ ยังมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชน (นายสาโรช มีภู, 2559) เพื่อการส่งเสริมวิชาความรู้ วิชาชีพ คุณธรรม จริยธรรม จิตสาธารณะ ร่วมปฏิบัติศาสนกิจกับชุมชนเป็นประจำ ทุกกลุ่มทุกคณะ บุคคลมีความรักสามัคคีร่วมแรงร่วมใจเป็นสำคัญ ส่งเสริมนโยบายหรือเป้าหมายที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ความร่วมมือบ้าน วัด โรงเรียน ต้องร่วมกันในการเสนอแนวทาง เนื้อหา ข้อสรุป เพราะทุกพื้นที่มีความแตกต่างกันในทุกด้าน มีกิจกรรมที่ให้มีส่วนร่วม ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยกันแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ทำให้สังคมยั่งยืนและมั่นคง เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรือง การศึกษาก้าวหน้า สร้างความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการส่งเสริมเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ

1.4 ด้านวัฒนธรรม: บ้าน วัด และโรงเรียน ให้ความร่วมมือด้านการพัฒนา

วัฒนธรรมประเพณี โดยได้มีการส่งเสริมขนบทำเนียมประเพณีมาตลอดและผสมผสานระหว่าง ศาสนาให้เข้ากับประเพณี โดยการจัดบริเวณวัดให้มีการแสดงตามประเพณีและผสมกับศาสนา พิธี วัฒนธรรมประเพณีใหญ่ ๆ เช่น สงกรานต์ ทั้งสามเสาหลักมีส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น การมาทำบุญที่วัด สรงน้ำพระ อาบน้ำผู้ใหญ่ ให้ความรู้แก่เด็ก ๆ ถึงความเป็นมาการสืบสาน วัฒนธรรมประเพณี ทำให้มีความมั่นคงต่อเรื่องยั่งยืนตลอดไป วัดเป็นต้นแบบในการพัฒนา วัฒนธรรมประเพณี บ้านและโรงเรียนเป็นผู้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณี และสืบสาน วัฒนธรรมประเพณีให้ยั่งยืน ประเพณีวัฒนธรรมของประเทศไทยจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการ จัดงานประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นแหล่งเรียนรู้และการจัดกิจกรรมร่วมกัน โดยที่ชาวบ้านเป็นกำลังช่วยงาน ทางโรงเรียนให้ความรู้และสนับสนุนทางวัดจัดประเพณีที่สืบทอดกันมา ยาวนาน กับทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสถานที่ ร่วมแสดง และปรึกษาในการวางแผนใน การดำเนินงาน เช่น งานประจำปี งานประเพณีต่าง ๆ (พระครูวิมลธรรมานุรักษ์, 2559) ร่วม มือจัดงาน (กิจกรรม) สืบสานวัฒนธรรมประเพณี เช่น งานวันสำคัญทางศาสนา งานประเพณี ต่าง ๆ โดยจัดที่วัด หรือที่โรงเรียน หรือที่หมู่บ้านโดยทุกภาคส่วน (บ้าน วัด โรงเรียน) มีส่วนร่วม ในการดำเนินการ (จัดงาน) ส่วนวัดก็สามารถส่งเสริมและเป็นศูนย์รวมสำหรับการจัดกิจกรรม ทางศาสนา และกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นได้ รวมทั้งส่งเสริม การศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน เพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์ประเพณีที่ดีงามสืบต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (พระขวัญเมือง สุหะ, 2545) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การ ศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก” ผลการศึกษาวิจัย พบว่า พระพุทธศาสนามองปัญหาพื้นฐานด้านเศรษฐกิจของมนุษย์แนวปรัชญา เช่น แม่น้ำ เสมอด้วยตัณหา หรือความอยากจะได้ยากในโลก ในด้านเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็มีกรอบ การมองปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ในลักษณะเดียวกัน โดยยอมรับว่า มนุษย์มีความต้องการไม่ จำกัด แต่ทรัพยากรในโลกมีอยู่จำกัดจึงเกิดปัญหาขึ้น จึงเกิดแนวคิดทฤษฎีต่างๆ เพื่อแก้ปัญหา นี้ องค์กรที่ดี เป้าหมายของมนุษย์ที่ต้องการให้บรรลุคือความสุขนั้น ยังมีนัยที่แตกต่างกันใน กรอบของความคิดพื้นฐานนี้เอง จึงนำไปสู่พฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันภายใต้ฐาน ความคิดกระแสหลักนั้น ยึดถือเอาประโยชน์ของการช่วงชิงชัยชนะ ครอบครอง ครอบงำภายใต้ ฐานความคิดและความเชื่อที่ว่า มีทรัพย์มากย่อมมีความสุขมาก ซึ่งตรงกันข้ามกับวิถีคิดและ การจัดการแบบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ที่แม้จะคำนึงถึงประโยชน์ตน แต่ก็ไม่ละเลยประโยชน์ ของผู้อื่น จึงมีลักษณะของการเกื้อกูลแบ่งปันกัน

2. องค์ประกอบของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี องค์ประกอบของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง

จังหวัดสระบุรี มีการดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของทรัพยากรบุคคล ให้สามารถทันกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อช่วยในการเสริมสร้างความเจริญเติบโตของทรัพยากรบุคคล รวมทั้งชุมชนในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของเน็ตเลอร์ ซึ่งได้แบ่งกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

2.1 รูปแบบการศึกษา: วัตถุประสงค์ของการศึกษาคือการเตรียมบุคคลเพื่อการเลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้นเป็นการพัฒนาเรื่องอาชีพ การส่งเสริมการศึกษาเรื่องใหม่จึงเป็นความจำเป็นเพื่อที่จะสามารถปรับตัวในสิ่งแวดล้อมใหม่ได้ ทั้งนี้ ประชาชนในตำบลเจริญธรรมได้เข้าสู่วงจรเครือข่ายการพัฒนาสังคม (นายบุญส่ง เย็นศรี, 2559) ในรูปแบบการศึกษาดูงานหรือการทัศนศึกษา เป็นการไปศึกษายังสถานที่อื่นนอกสถานที่ เพื่อให้พบเห็นของจริงเป็นการเพิ่มพูนความรู้ตลอดจนสร้างความสนใจและความกระตือรือร้น และสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือข่ายในทางที่ดีขึ้น ตลอดจนเป็นการเรียนรู้นอกสถานที่ โดยเน้นให้เห็นสถานการณ์จริงซึ่งมีความเหมาะสมกับลักษณะงาน มีโอกาสไปหาความรู้ ทักขะเกี่ยวกับงานที่รับผิดชอบอยู่ ได้รับแนวคิดและความรู้ใหม่ ๆ ในงานนั้น ๆ (สมหมาย รักชาติ, 2559) ได้ฝึกปฏิบัติการใช้เครื่องมือที่คล้ายกับเครื่องมือที่ใช้อยู่ในชุมชนของตน ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ศึกษาด้วยกัน ทำให้เกิดความรู้ที่กว้างขวางขึ้น เกิดความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อนซึ่งจะช่วยให้งานเกิดความสำเร็จในโอกาสต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์, 2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี” ผลจากการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี มีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธทั้ง 3 ด้าน คือ 1) การพัฒนาด้านวัตถุ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาภายในบริเวณวัดเป็นหลัก เช่น ถาวรวัตถุที่อำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ จัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและบุคคลทุกวัยทุกระดับ การจัดปลูกป่าบริเวณวัดเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม ส่วนนอกวัดได้บริจาคเงินเป็นกองทุนการศึกษา หรือสมทบทุนอาหารกลางวัน และสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคมในตำบลและหมู่บ้าน 2) การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์รักษาศีลและแสดงธรรมเทศนาในวันพระรวมทั้งการแนะนำชักชวน ให้ลดละเลิกอบายมุข 3) การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้ทำความดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม ร่วมประชุมและให้ข้อเสนอแนะการทำงานแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน

2.2 แบบการฝึกอบรม: การฝึกอบรม เป็นกระบวนการพัฒนาและปรับปรุง

ลักษณะการทำงานให้เป็นไปตามความต้องการของบุคคลและนโยบายขององค์การ เป็นการช่วยให้บุคลากรทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นการยกระดับความสามารถของบุคลากรทุกวิถีทางให้เท่าเทียมกับงานที่มอบให้ทำ การฝึกอบรมจะได้ผลดี ก็ต่อเมื่อผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เข้าใจถึงจุดหมายของการอบรม โดยมีรูปแบบต่างๆ เช่น การปฐมนิเทศ การฝึกในห้องฝึกงาน การอบรมโดยอาศัยเทคนิคการสอน การบรรยาย การอภิปราย เป็นต้น การฝึกอบรมจะเป็นวิธีการที่ใช้สำหรับงานปัจจุบัน กำหนดแบบอย่างที่เป็นทางการกับระดับพนักงาน ในขณะที่เครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี ได้ใช้วิธีการฝึกอบรมเพื่อสร้างหรือเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถ และเจตคติของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝึกอบรมในด้านการอาชีพของตน ซึ่งทั้งที่จัดโดยหน่วยงานราชการและเครือข่ายบ้าน วัด และโรงเรียนได้ดำเนินการจัดเอง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงาน ตลอดจนความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของชุมชน

2.3 รูปแบบการพัฒนา รูปแบบการพัฒนา เป็นการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เจริญงอกงาม เป็นการส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการทำงานที่ดีขึ้น ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันจะเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น เป็นกระบวนการที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานในด้านต่างๆ ทั้งความรู้ ความสามารถ ทักษะ อุปนิสัย ทัศนคติ และวิธีการในการทำงานอันนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงาน เพื่อเป็นการส่งเสริมเครือข่ายในการพัฒนาสังคม รูปแบบการพัฒนามีทั้งเป็นอีกรูปหนึ่งที่ประชาชนในตำบลเจริญธรรมใช้ในการเสริมสร้างเครือข่ายการพัฒนาสังคมให้เข้มแข็ง ทำให้มีคุณภาพมากขึ้น กับทั้งเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบให้มีคุณภาพประสบความสำเร็จเป็น ที่น่าพอใจ รวมถึงได้วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่ช่วยให้มีความเจริญเติบโตทั้งทางสมองและจิตใจ เพื่อให้มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานส่งเสริมให้มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการทำงานที่ดีขึ้น ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันจะเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (พระมหาสมชาย ญาณสอาด, 2534) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของวัดพัฒนาตัวอย่างในการช่วยเหลือสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีของวัดในกรุงเทพมหานครกับวัดในภาคกลาง” จากการศึกษาพบว่า วัดมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยมีบทบาทในการช่วยเหลือทางด้านการพัฒนาจิตวิญญาณอย่างเด่นชัดมาก อย่างไรก็ตาม บทบาทดังกล่าวได้ดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบทบาทเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิมเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในโลกปัจจุบัน ผลของการศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับวัดพัฒนาตัวอย่างในกรุงเทพมหานครและวัดในภาคกลาง 12 แห่งพบว่า วัดพัฒนาตัวอย่างทั้ง 12

แห่ง จะมีบทบาทในการมุ่งเน้นพัฒนา ทางด้านอาคารสถานที่ให้ดูสะอาด รมรื่น เป็นระเบียบ ตลอดจนการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตสาธารณะสงเคราะห์อย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมด้านต่างๆ คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ บทบาทด้านพัฒนาจิต วิญญาณ บทบาทด้านการศึกษา และบทบาทด้านพัฒนาชุมชนสงเคราะห์ประชาชน เมื่อเปรียบ เทียบวัดพัฒนาตัวอย่างในกรุงเทพมหานครกับวัดในภาคกลางนั้น พบว่า วัดที่มีขนาดใหญ่จะมี บทบาทและกิจกรรมมากกว่าวัดขนาดเล็ก ถึงกระนั้นทุกวัดก็ยังมีบทบาทหลัก ด้านการพัฒนา จิตวิญญาณ บทบาทด้านการศึกษาและบทบาทด้านช่วยเหลือสังคม ส่วนปัญหาและอุปสรรคใน การดำเนินงานพบว่า วัดพัฒนาตัวอย่างทั้ง 12 แห่ง ส่วนใหญ่มีปัญหาคล้ายคลึงกัน ได้แก่ขาด ความพร้อมด้านเงินในการสนับสนุน และบุคลากรที่มีประสิทธิภาพในการทำงานนั่นเอง เพื่อให้วัดได้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ กรมการศาสนาควรจะสนับสนุนให้วัดต่าง ๆ ได้รับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน

3. แนวทางในการส่งเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญ ธรรม อำเภอเวียงเหนือ จังหวัดสระบุรี แนวทางในการส่งเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายใน การพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอเวียงเหนือ จังหวัดสระบุรี ตัวแทนจากบ้าน วัด และ โรงเรียนในตำบลมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และทำงานเป็นเครือข่ายในการพัฒนาสังคมมาตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบัน เห็นความสำคัญในการถ่ายทอดความรู้โดยพระสงฆ์เป็นหลักรวมทั้งผู้อาวุโส พ่อแม่ ปราชญ์ชาวบ้าน ช่างฝีมือ เป็นต้น ได้ร่วมกันทำหน้าที่ให้การอบรมสั่งสอนความรู้ต่างๆ แก่บุตรหลานของตนเองด้วยจึงเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ โดย พยายามนำองค์กรและสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา 3 สถาบัน คือ บ้านในฐานะสถาบันการปกครอง วัดในฐานะสถาบันศาสนา และโรงเรียนในฐานะสถาบัน การศึกษา ซึ่งสถาบันทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กันในทางสังคม และเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมใน ชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน

3.1 ด้านเศรษฐกิจ: การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และ โรงเรียนในตำบลเจริญธรรม ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ มีการวางแผนร่วมกัน ออกแบบ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจร่วมกันโดยแต่ละส่วนร่วมมือกันพัฒนาและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สนับสนุนการค้าขาย วัดก็ให้สถานที่อำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานกันและ ให้องค์ความรู้และเปิดให้ชาวบ้านได้จัดให้มีตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนผลิตผลทางการเกษตร เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในหมู่บ้าน ด้านโรงเรียนก็นำงานฝีมือประดิษฐ์ของนักเรียนมา เปิดขาย เงินที่ได้นำไปซื้อของชาวบ้านเพื่อนำมาปรุงอาหารในโครงการอาหารกลางวันสำหรับ นักเรียน ชาวบ้านถือเป็นแหล่งผลิตและเครือข่ายบ้าน วัดและโรงเรียนช่วยให้มีการค้าขาย

ภายในวัดและช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรบนพื้นฐานของหลักธรรมและหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (จิรวรรธ เณรแยม, 2544: 23) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนกึ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ประชากรส่วนมากทำการเกษตรเพียงเพื่อให้เพียงพอกับการบริโภคและจำหน่ายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ทำให้รายได้จากการจำหน่ายผลผลิตไม่เพียงพอกับการใช้จ่ายการบริโภคของคนในครัวเรือนเท่าใดนัก ดังนั้น ประชากรจึงอยากที่จะมีรายได้เสริมหรือต้องการที่จะพัฒนาความสามารถในการผลิตเพื่อให้มีประสิทธิผลมากกว่านี้ เพื่อที่จะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น จึงได้มีการรวมกลุ่มเศรษฐกิจของแต่ละตำบลในกึ่งอำเภอแม่ออนขึ้น โดยที่ประชาชนในแต่ละตำบลก็ร่วมมือกันในการพัฒนาผลผลิตและจัดหาผลผลิตที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นสินค้าเศรษฐกิจชุมชนได้

3.2 ด้านสังคม: การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลเจริญธรรม ในด้านการพัฒนาสังคม โดยพระสงฆ์สาวกผู้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคม และยังถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนที่นำเลื่อมใส สนทนา แนะนำ ตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรมเป็นต้น และในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน และจากการที่พระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบทำให้ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์ และเสียสละเพื่อผู้อื่นต่างยอมรับนับถือ และยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเต็มใจ ประชาชนไทยส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อเป็นการพัฒนาสังคมอย่างสงบสุขและยั่งยืน ชาวบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลได้ร่วมมือกันปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น สังคหวัตถุ ฆราวาสธรรม หลักศีล หลักพรหมวิหาร และหลักสัพบุริสธรรม ทำให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตในทุกๆ ด้านของประชาชนเป็นไปอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน อันเป็นการพัฒนาชุมชนและสังคมประเทศชาติที่มั่นคงและยั่งยืนสืบต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (กรรณิการ์ พงษ์สนิท, 2541) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต” ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตจำเป็นที่จะต้องปรับ เวลา การปฏิบัติงานของทีมงานให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ในชุมชน ร่วมกับประยุกต์กระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการสร้างศักยภาพในการสื่อสารข้อมูล การทำงานเป็นทีม และการแก้ปัญหา ที่สำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องนำมาพิจารณาใช้ร่วมกับ จปฐ. ในการวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชน ทั้งนี้ เพื่อให้ได้แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับ บริบททางสังคมวัฒนธรรม และทรัพยากรในชุมชน ตลอดจนผสมผสานความรู้สมัยใหม่และดั้งเดิม เพื่อก่อให้เกิดการยอมรับและการปฏิบัติที่ยั่งยืนในชุมชนสืบไป

3.3 การเมืองการปกครอง: การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลเจริญธรรม ในด้านการพัฒนาการเมืองการปกครอง มีการส่งเสริม การปกครองแบบธรรมาภิบาลซึ่งมีการประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนาในการปกครอง ในชุมชน ได้แก่ หลักสัพปุริสธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัปบุรุษ หรือ เป็นคนดี มี 7 ประการ คือ ธัมมัญญตา (การรู้จักเหตุ) อตถัญญตา (การรู้จักเหตุ) อตตัญญตา (การรู้จักตน) ความเป็นผู้รู้จักตนโดยฐานะ ภาวะ เพศ วัย ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมอื่นๆ มีศรัทธา ศील สุตตะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น มัตตัญญตา (การรู้จักประมาณ) กาลัญญตา (การรู้จักกาล) ปริสัญญตา (การรู้จักชุมชน) ปุคคโลปปรัญญตา (การรู้จักบุคคล) ได้แก่ การรู้จักประเภท บุคคลแต่ละคนว่าฉลาดหรือโง่ เป็นคนพาลหรือเป็นบัณฑิต นอกจากนี้ ยังมีส่งเสริมการปฏิบัติ ตามรัฐธรรมนูญหมู่บ้าน 9 ดี ได้แก่ ดีที่ 1 เป็นคนดี เคารพกฎกติกา ปฏิบัติตามประเพณีและ วัฒนธรรมที่ดีงาม ดีที่ 2 มีปัญญาดี ดีที่ 3 รายได้สมดุล ด้วยการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ดำรง ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดีที่ 4 สุขภาพดี ดีที่ 5 สิ่งแวดล้อมดี ดีที่ 6 สังคมดี การส่งเสริมให้ทุกคนในหมู่บ้านได้ดูแลลูกหลานอย่างใกล้ชิด เพื่อสร้างครอบครัวอบอุ่น ทั้งการ เข้าวัดทำบุญร่วมกันของคนในครอบครัว การสนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่าง ถ้อยทีถ้อยอาศัย มีความสมัครสมานสามัคคี และรักษากฎวินัยของหมู่บ้านอย่างเข้มแข็ง ดีที่ 7 หลุดพ้นอาชญากรรม ดีที่ 8 การจัดตั้งกองทุนพึ่งพาตนเอง ดีที่ 9 การสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (พระมหาสังเวียร ปญญารโ, 2550) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณี ศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านการปรับตัวและการปรับบทบาท หาก พระสงฆ์ยังสามารถปรับและนำหลักธรรมะวิธีการสอนที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ ของประชาชน พระสงฆ์จะได้รับความเคารพนับถือและความศรัทธาจากประชาชน การนำ หลักธรรมความเชื่อในทางพระศาสนาพัฒนาาร่วมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่เป็นเพียงเกิด ผลต่อชุมชนด้านศีลธรรมเท่านั้น ยังทำให้เกิดการรวมกลุ่มและรู้สึกในความสัมพันธ์ที่ จะดำเนินกิจกรรมต่อกลุ่ม ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง โดยพระสงฆ์ได้ปรับบทบาทในการ เข้าถึง เข้าไปรับรู้ปัญหาของชุมชน เช่น ปัญหาความยากจน โดยได้หยิบยกเอาปัญหาเหล่านี้ มา เป็นสื่อกระตุ้นส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยอาศัยหลักพระศาสนาจากการเรียนรู้ ชุมชนมาใช้ เพื่อแก้ปัญหาชุมชนได้อย่างลงตัวโดยการปลูกฝังหลักคุณธรรม

3.4 ด้านวัฒนธรรม: การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของบ้าน วัด และ โรงเรียนในตำบลเจริญธรรม ในด้านการพัฒนาวัฒนธรรม ซึ่งบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบล ให้ ความร่วมมือด้านการพัฒนาวัฒนธรรมประเพณี ได้ส่งเสริมขนบทำเนียมประเพณีมาตลอดและ

ผสมผสานระหว่างศาสนาให้เข้ากับประเพณี โดยการจัดบริเวณวัดให้มีการแสดงตามประเพณี และผสมกับศาสนพิธี วัฒนธรรมประเพณีใหญ่ๆ ได้แก่ สงกรานต์ ทั้งสามเสาหลักส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น การมาทำบุญที่วัด สรงน้ำพระ อาบน้ำผู้ใหญ่ การสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ทำให้มีความมั่นคงต่อเนื่องยั่งยืนตลอดไป วัดเป็นต้นแบบในการพัฒนาวัฒนธรรมประเพณี บ้านและโรงเรียนเป็นผู้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณี และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีให้ยั่งยืน

บทสรุป

ความร่วมมือของบ้าน วัด และโรงเรียนในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรีนั้นเน้นความร่วมมือ บ้าน วัด โรงเรียน มาใช้ในการพัฒนาเพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยผ่านกระบวนการบริหารจัดการของคนในท้องถิ่น โดยพยายามนำองค์กรและสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา 3 สถาบัน คือ สถาบันการปกครอง คือ บ้าน สถาบันศาสนา คือ วัด และสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียน เป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองและวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ถือเป็น การนำทั้งสามเสาหลักของสังคมไทยมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างแท้จริง และพบว่า มีการดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของทรัพยากรบุคคลโดยใช้รูปแบบการศึกษา อบรม และพัฒนา เป็นองค์ประกอบเพื่อให้เกิดเครือข่ายการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ประชาชนสามารถรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อช่วยในการเสริมสร้างความเจริญเติบโตของชุมชนและชุมชนเครือข่ายทั้งในปัจจุบันและอนาคต เครือข่ายการพัฒนาเป็นการดำเนินการอย่างมีกระบวนการเพื่อให้สมาชิกได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้เพื่อปรับปรุงความสามารถในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาสังคมและชุมชน และเป็นการช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าของสมาชิก ชุมชน สังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

การส่งเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายในการพัฒนาสังคม ตำบลเจริญธรรม อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี พบว่า ตัวแทนจากบ้าน วัด และโรงเรียนในตำบลมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และทำงานเป็นเครือข่ายในการพัฒนาสังคมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพยายามนำองค์กรและสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา 3 สถาบัน คือ บ้านในฐานะสถาบันการปกครอง วัดในฐานะสถาบันศาสนา และโรงเรียนในฐานะสถาบันการศึกษา ซึ่งสถาบันทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กันในทางสังคม และเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน

บรรณานุกรม

- กรรณิการ์ พงษ์สนิท. (2541). “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต,”
วิทยานิพนธ์แพทย - ศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จิรวรรธ เณรแย้ม. (2544). “ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนกึ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่,”
วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปราณี เกื้อทอง. (2545). **บทบาทของพระสงฆ์ในงานพัฒนาชุมชน : ศึกษากรณีวัดในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี**, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์
เพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- พระขวัญเมือง สุขะ. (2546). “การศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับ
เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2534). **ทางสายอิสราภาพของการศึกษาไทย**, กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมชาย เข็มสะอาด. (2543). “บทบาทของวัดพัฒนาตัวอย่างในการช่วยเหลือ
สังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีของวัดในกรุงเทพมหานครกับวัดในภาคกลาง,”
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาสมโภชน์ ฐิติญาโณ. (2535). “ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก”
วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสังเวียร ปญฺญารโ. (2550). “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมา
ประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา พระครูสุภาจาจารย์วัฒน์,”
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สลิลทิพย์ ศิริไพบูลย์. (2544). “ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนตำบลโนนพลวง อำเภอลานกระบือ
จังหวัดกำแพงเพชร,” รายงานวิจัย, (คณะเศรษฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). **แผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549**, (กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.